

EGON HOSTOVSKÝ

23. 4. 1908 - 7. 5. 1973

Nenasazujme si žádné zlaté české růžové brýle, připustíme si a přiznejme bez uzardění, že kdyby Hostovského knihy nesly jméno Grahama Greena, byly by to masově překládané světové romány. Přesně trefená charakteristika vypovídá o skutečné situaci ve vnímání tohoto spisovatele v jeho vlasti. Několikanásobný exulant, cizinec hledající domov a klid. Nemohl ho najít v rodné zemi a nenašel ho ani v zemích, kam přesídlil.

Narodil se 23. dubna 1908 jako osmé a poslední dítě v židovské rodině spolumajitele malé textilní továrny v Hronově. V Náchodě dokončil roku 1927 reálné gymnázium a vzápětí opustil toto město, aby započal studia na filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Ve studiích stejného oboru pokračoval na univerzitě ve Vídni, avšak studia nedokončil a roku 1930 se na dalších sedm let stal redaktorem a lektorem nakladatelství Melantrich. Zúročil zde zkušenosti z vlastní literární tvorby, jíž se už od gymnaziálních let věnoval. Po nesmělých pokusech uveřejněných ve Studentském časopise a dalších listech pod pseudonymem H. Noge debutoval povídkovou sbírkou *Zavřené dveře* (1926), obsahující příběhy vyděděnců společnosti, ve valné většině psychicky a emocionálně nevyrovnaných.

Během vysokoškolských studií publikoval pod silným vlivem Dostojevského *Zločinu a trestu* a dalších jeho děl román *Stežka podél cesty* (1927), odrážející autobiografickou zkušenost studenta gymnázia, nepříliš úspěšného v matematice, jenž je vystaven psychickému teroru učitele do té míry, že jedinou cestu k osvobození nachází v jeho vraždě.

Dramatický děj se zápletkami detektivního žánru, hluboká psychologická kresba vykořeněných postav stojících mimo společnost, reflektujících základní otázky bytí, jsou atributy společné pro celé jeho dílo, v němž se v obměnách vyskytují buď samostatně, nebo ve variabilní symbióze.

Průvodním jevem raných děl je expresionistické líčení prostředí, v němž se příběh odehrává. Přírodní úkazy jsou oživeny a doplněny lidskými vlastnostmi a pocity tak, aby odpovídaly duševnímu stavu hrdiny. *"Ve městě tloukly kostelní zvony. Tloukly harmonicky v rytmu s prudkými vlnami mého dechu. Přivřel jsem víčka. Ale růžové paprsky květného jitra přišly na mne zatukat, a když je otevřely, rozlily se celým prostorem. Do našeho studentského pokojíku nakukovala zahrada zeleným trávnikem, na němž leželo nebe v kapičkách rosy. A v širokém úsměvu chudobek skotačilo slunce jako hrající si dítě s hustou úrodou zlatého vlasu."* (Stezka podél cesty, s. 5).

Tématu židovství uprostřed křesťanské (české) společnosti se věnuje román **Ghetto v nich** (1928). Na příběhu konfliktu dvou obchodníků, z nichž jeden je žid, promítajícím se do milostného vztahu jejich dětí, ukazuje obtížnost asimilace židovské komunity do maloměstského prostředí. Velmi sugestivní je líčení protižidovského pogromu i života v ghettu, jež předznamenává odlišný životní styl i psychickou izolovanost jeho obyvatel.

I sám Hostovský nese svůj židovský původ jako: *"...kus osudu, jako otevřenou ránu, nebyl mu složkou hrdého sebevědomí; přitom jako uloženou povinnost a poslání. Byl to jak se říká Smutný žid."* Autorem těchto slov je Václav Černý, který byl ve třicátých letech Hostovského nejdůvěrnějším a nejbližším přítelem.

V dalším díle nazvaném **Danajský dar** (1930) ukazuje na příkladu tří sourozenců zhoubný vliv války na mladou generaci. Ve dvou rovinách příběhu líčí fyzické a psychické krutosti, jimiž je válka provázena. Nedostatek jídla a otopu ve spojení s nemocemi a nepohodlím tvoří podhoubí pro ochromení a podlomení entuziasmu mládí, ztrátu smyslu konání i žití. Hrdinové postupně podléhají hrubosti prostředí, jejich život opouští láska a ten se stává jen nástrojem pudů.

Příběhem "lehce schizofrenního" úředníka lze nazvat román **Ztracený stín** (1932). Bezvýznamný úředník většího podniku získá informace o podvodech firmy a chce jich využít k získání moci a výhod. Je však ve svém snažení velmi naivní a nedokáže hrát "vysokou hru". Tak se zbaví svých trumfů a stává se ještě bezvýznamnějším. Středem autorova zájmu je zobrazení proměny člověka v závislosti na moci a rozkreslení sociálních a zaměstnaneckých problémů doby.

Ještě v témže roce vychází další román "o nemocné duši", *Případ profesora Körnera*. Je příběhem spojujícím obraz méněcenného židovského intelektuála, jenž se snaží začlenit do společnosti. Jako prostředek si k tomu vybere ženu a přátele, do jejichž života vnáší něhu a moudrost a mimoděk tak rozpolcuje a zušlechtuje jejich osobnosti vydávající se po cestě za ním. Řada komunikačních nedorozumění je završena nehodou, při níž Körner, aby bylo naplněno tragicky komické schéma životního osudu, přijde o život.

Průhledem do dětského světa v čase války je román *Černá tlupa* (1933). Hlavní postavou příběhu je malý chlapec, který po letech strávených v nemocnici, kde se jeho svět omezil na předměty bezprostředně ho obklopující, se dostává po uzdravení do světa fantasticky rozmanitého, nicméně bolestného, plného strastí a útrap. Hoch má z doby nemoci, kdy nemohl mnoho podnikat, rozvinutou vnímavost a fantazii. Naučil se spřádat sny a nahrazovat jimi realitu. Právě těmito vlastnostmi, rozvinutými více než mají ostatní, zaujme děti ze sousedství. Společně si vytvářejí svůj svět, v němž se snaží izolovat proti nenávisnému a zlobnému světu dospělých.

V roce následujícím vychází kniha *Cesty k pokladům*, kterou tvoří tři novely spojené motivem životní deziluse. Všichni protagonisté se snaží uniknout z těžké reality bídy a nedostatku materiálního či duchovního do světa lepšího a bohatšího, aby po své "cestě za pokladem" poznali rozčarování, zklamání a přišli o sílu a víru v dobro.

O další knize z dílny Egona Hostovského napsal F. X. Šalda: "*I v nové své knize zůstal Hostovský tím, čím byl v knihách posavadních, básníkem osobních i rodinných rozvratů, sebetrýznivých úniků kamsi mimo skutečnost, do snů zoufalství, tmy, přeludnosti a obludnosti, básníkem životné tmy ohlodávající jako příboj kru životní reality.*" Jedná se o knihu *Žhář*, vyšlou v roce 1935, jejímž hrdinou je patnáctiletý chlapec, který v touze upoutat obdivovanou dívku napíše plakáty na nichž vyhrožuje žhářstvím. Přestože svůj záměr neuskuteční, ve vesnici skutečně hoří, čímž vzniká panika a rozkol. *Žhář* je prvním Hostovského románem, který má kladné východisko. Chlapec se starší sestrou vytvoří základ pro znovuzrození rozpadající se rodiny. Tento román byl v roce 1936 vyznamenán státní cenou.

Posledním románem před odchodem z vlasti je *Dům bez pána* z roku 1937. Jde o příběh židovské rodiny, jejíž členové se po smrti otce navzájem vzdalují. Věnují se více svým bolístkám, namísto aby sdíleli bolest společně. Odcizení dosahuje vrcholu v okamžiku, kdy hrozí prodej rodinného sídla. V té chvíli se všichni pozůstalí setkávají, aby si uvědomili sílu tradice, která právě nejvíc žije v rodném domě. Rodina se znovu stmeluje a vytváří nové společenství. Výrazným přínosem tohoto románu je vykreslení vnitřních mučivých zmatků jednotlivce, který se stále více zabývá jen sám sebou a přestává tak své pocity korigovat se skutečností.

Roku 1937 vstupuje mladý, nadějný, renomovaný a uznávaný autor do služeb ministerstva zahraničí. Následně mu ještě vycházejí dvě knihy: povídkový tryptich *Tři starci* (1938) a *Kruh spravedlivých*.

Knihami vytvořenými v prvním tvůrčím období, vzápětí se zájmem překládanými do cizích jazyků, získal Hostovský renomé autora moderního psychologického románu.

V únoru 1939 odjíždí na přednáškové turné do Belgie, kde se 15. března dozvídá o obsazení Čech a Moravy. Jeho další osud je naplněním života jeho postav. Jako žid ví, co by ho čekalo v zemi, kde vládne fašismus, a tak po několika měsících čekání na vízum odjíždí do Spojených států a stává se úředníkem čs. konzulátu se sídlem v New Yorku.

První knihou vyšlou v exilu jsou *Listy z vyhnanství* (1941), odrážející pocity lidí žijících v emigraci. Hrdinové jeho prózy jsou ještě rozervanější a ještě osamělejší, neboť k jejich osobním dramatům se připojují dramata společenská, která společně vytvoří naprostou izolaci doplněnou ozvěnami vzpomínek.

Autorovým nejúspěšnějším a nejlepším dílem je zřejmě román *Sedmkrát v hlavní úloze* (1942). Děj se odehrává mezi skupinkou pražských intelektuálů, jimž dominuje postava spisovatele Josefa Kovalského, kteří reflektují stav společnosti postupně ovládané násilím a represí a uvědomují si, že cesta vede jen přes aktivní protivenství zlu. Obraz duchovního marasmu a intelektuální krize je zde doplněn dilematem osobní a kolektivní odpovědnosti a spoluviny, jež řeší jednotliví hrdinové podle míry mravní a etické čistoty své duše.

Jeden z vedlejších hrdinů, ing. Pazourek se stává hlavní postavou dalšího díla *Úkryt* (1943). Vynálezce protiletadlového děla se snaží uplatnit svůj vynález, a když se mu to nepodaří, musí se skrývat. Náhodné setkání se spolužákem, velitelem okupačních vojsk, mu otevře cestu domů, ale za cenu zrady hostitele. Cena je příliš vysoká a riziko velké, a tak je nucen Němce zabít. Odměnou za zahlazení stop musí najít způsob, jak potopit loď. To se mu povede a přihlásí se sám k vykonání tohoto úkolu za cenu jisté smrti. Východiskem příběhu je poznání, že v úkrytu a samotě je možné zmoudřet, ale nelze tam nic změnit.

Do skupiny "první emigrace" můžeme zařadit ještě román *Cizinec hledá byt*, který vyšel až roku 1947 v Československu. Poprvé ve svém díle použil autor jako místo konání Spojené státy, kde český exulant lékař Marek hledá místo, které by mu poskytlo trochu klidu, stůl, lože a ticho, aby zde mohl dokončit výzkum léku proti zákeřné chorobě a zachránit tak lidstvo. Nachází však jen nepochopení, aroganci a odmítání. Bez cíle a bez vysvobození končí pouť pološíleného doktora smrtí. Kniha je bezesporu nejdepresivnějším dílem autora, znovu se v ní vyskytuje motiv cizince neschopného zakotvit v nové zemi, najít zde místo k životu, nový životní smysl a tím získat klid a spokojenost.

Po skončení druhé světové války se Hostovský v únoru 1946 na tři neděle vrátil do Československa, aby se zde zúčastnil spisovatelského sjezdu. V Americe zanechal manželku a dva syny, k nimž se vzápětí vrátil. S podzimem 1947 se chtěl definitivně vrátit do Čech. Ani tento pobyt však neměl trvat příliš dlouho. Na počátku roku 1948 využil možnosti zaměstnance ministerstva zahraničí a stal se legačním tajemníkem a později chargé d'affaires československého velvyslanectví v Norsku. Po únorových událostech se na protest proti situaci v Československu vzdal své funkce a požádal o emigrační vízum do Ameriky. Povedlo se a on se znovu "vrátil". Rozhodl se přijmout USA za svůj nový domov a zakotvit zde společně se ženou a dětmi, ale ukázalo se, že Amerika se během let velmi změnila a že je tento úkol nad jeho síly. Přesídlil tedy do Dánska, kde se realizoval jako publicista, ale z rodinných důvodů se v roce 1966 stěhoval zpět do Států. Několik let pracoval jako redaktor redakce Svobodné Evropy, učil češtinu, dělal poradce pro evropské literatury. Nechtěje žít ve velkém městě, stěhuje

se do domu Millburnu ve státě New Jersey, ale podnebí plné rychlých zvrátů nevyhovuje jeho představám o místě, kde by chtěl žít.

Mezitím uveřejňuje další svá díla o lidech, kteří přežili válku, ale dále žijí ve složité době. Během pobytu v Dánsku vydává román *Nezvěstný* (1951), česky vyšel roku 1955. Opět je hrdinou židovský intelektuál. Nerozhodnost v jednání ho dovádí k hluboké vnitřní rozpolcenosti a ztrátě identity. Hledá ji v pátrání po novináři, který cestuje do USA a stává se tak terčem zájmu tajných služeb na obou stranách. Ve zběsilé "hře" jsou všichni spoluhráči a zároveň protivníci. Nicméně na konci nejsou vítězové, jsou jen oběti, vesměs ještě poznamenanější než na počátku.

S podobným námětem se setkáváme v próze *Půlnoční pacient* (1954, česky 1959). Na psychiatrické oddělení je přijat jako pacient špión, který svého doktora o půlnoci navštěvuje. I zde tušíme, že postavy řídí tajemná zlá ruka a ony se stávají jejími loutkami. Spojením úzkostné reflexe s groteskní komikou a špionážním dějem je ukryta zvláštnost a zároveň nebezpečí spisovatelových posledních próz.

Odpověď na otázku, zda jedinec, který si připadá osiřelý ve světě a jemuž nezbyvá nic než vzájemná pomoc a důvěra lidí, může něco dělat, hledá v románu *Dobročinný večírek* (1957). Na večírku pořádaném ve prospěch exulantů z různých zemí se všichni snaží tvářit vstřícně a dobročinně, avšak jen do chvíle, než se promění v nedobrovolné vězení. Pak vystupují na povrch emoce a osobní šarvátky, aby se izolovanost jednotlivců zjevila v celé své nahotě.

Syntézou témat i osob načrtnutých v dílech předcházejících je kniha *Všeobecné spiknutí* (1961, česky 1969), do které vkládal sám autor největší naděje. Uvádí nás do života spisovatele středního věku, který potká svého dávného soupeře a jeho vzpomínky se počnou prolínat se záhadnými vidinami, díky nimž se stává stále osamělejším a domnívá se, že se jeho přátelé spikli ve snaze zbavit ho svéprávnosti. Až v samém závěru se mu podaří najít klid a rovnováhu. Postava spisovatele je dvojníkem autora samého, také děj románu se díky vzpomínkám odehrává v Náchodě a Praze. Autor tak nejen využil známé prostředí, ale také se zde projevil jeho stálý stesk po vlasti a důvěrně známých místech.

"*Moderní mýtus o tragické limitovanosti lidské existence, samotářství a odcizení*" je podtitul knihy s názvem *Tři noci* (1964). Je naplněn v historii manželů, evropské emigrantky a úspěšného Američana. Jejich manželství se hroutí, protože nejsou schopni pochopit partnerovo pocitové prožívání a duchovně se od sebe vzdalují. Zlom nastává, když se u dveří jejich bytu objeví neznámý návštěvník a dožaduje se vstupu. Manželé se snaží znovu semknout v odboji proti vnějšímu nepříteli a těžce nalézají ztracené pouto. Třetí noc otevřou a po marném pronásledování vetřelce se manžel vrací domů, kde zjišťuje, že je jeho žena mrtvá. Záměr ukončit život nezrealizuje, nicméně naději kazí pocit tísně a úzkosti příliš intenzivně přítomný v celém předcházejícím ději.

Pro postavy Hostovského děl je obecně charakteristické, že mají bohatý duševní život, jsou nepřetržitě zmítány rozpory vnitřními a zároveň se obtížně orientují ve společnosti, nejsou schopni se včlenit a stát se její součástí. Jsou to osoby citově i mentálně nevyrovnané, depresivní, plné rozporů, emocí a rychlých proměn nálad. Jsou namnoze podobny svému tvůrci, který byl svými přáteli charakterizován jako "... *člověk s nervy stále zjitřenými bolestí, ránu čekal neustále, zpravidla z týlu, věřil v Osud a kuráž ani nepředstíral, byl přirozeně malomyslný a do odvážných činů se vyzdoranával.*" Po přečtení této charakteristiky pochopíme, kolik emocí a myšlenkových pochodů reflektuje jednání jeho hrdinů, jak mnoho do nich vkládal ze svého nitra, které tak důvěrně znalo tyto stavy.

V roce 1966 vyšel zvláštní pokus o dílo ve stylu memoárové literatury pod názvem *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině (aneb) O ctihodném povolání kouzla zbaveném*. V tomto tvůrčím období je patrné, že Hostovský stále více využívá jako metodu zobrazení ironii a sebeironii, aby tak překlenul pocit zklamání a rezignace. Kromě informací o osudu jeho knih se zde dovídáme o "podhoubí", z něhož vznikaly, i líčení událostí ze soukromého života. Ze souboru těchto informací je možno si udělat poměrně přesný obraz o osobnosti autora.

Druhá polovina šedesátých let jsou pro Hostovského časy krušné a beznadějně. Bojuje se zákeřnou chorobou a podrobuje se operaci. Postupně a nelehce se smíruje s koncem své literární tvorby. S mučivou naléhavostí si uvědomuje, že se nemůže vrátit,

nebo alespoň podívat do své vlasti, do Čech. Nezbývá mu sil ani odvahy revoltovat proti režimu, který zde vládne. Don Quijot zmoudřel? Rezignoval.

Své definitivně poslední dílo *Osvoboditel se vrací* charakterizuje jako politickou anekdotu. Jeho součástí je i novela *Epidemie* (1972). Otázka po smyslu vítězství za cenu těžkých obětí je jednou ze základních otázek existencialismu a je patrné, že toto dílo je svými vnějšími rysy velmi podobno dílům Camusovým.

Po záchvatu mozkové mrtvice se jeho stav rapidně zhoršil a rakovinné bujení dokonalo svou "vítěznou pouť". Po několika dalších operacích, které ho postupně zbavovaly zasažených orgánů, má ještě jeden cíl - odjet s manželkou za dcerou do Verony na poslední návštěvu a *"jako hrdina Flaubertova Listopadu předsmrtně se zahledět do modrého světla italských měst..."* (únor 1937). Pohled který se mu naskytl, byl však již jen do tváře smrti. Dne 7. května 1973 skonal ve městě Montelair.

František Kautman jako reakci na jeho smrt napsal: *"Egon Hostovský zemřel, v hlubinách se zachvěla země, jako vždy, když odchází veliký tvůrce. V některých novinách jeho vlasti byla o jeho smrti otištěna jednovětá zastrčená zpráva. Jeho knihy jsou na indexu, domácí vydání "Půlnočního pacienta" skončilo ve stoupě. Potřetí v moderních dějinách má být jméno jednoho z největších českých spisovatelů dvacátého století, spisovatele, který patřil stejně tak své vlasti jako světu, vymazáno z podvědomí čtenářů, pro které psal především."*